

BIBLIOTEKA
SHTETIT

891385
2440

GJERGI
ZHEJI

artisti
DHE
JETA
SHENIME KRITIKE

81429

Zh 44

GJERGJ ZHEJI

ARTISTI
DHE
JETA

shkrime kritike

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

ARTISTI DHE JETA

Realizmi ynë socialist nuk mund të ekzistojë pa lidhjen intensive të artistit me jetën. Filozofia marksiste-leniniste mbi të cilën ai mbështetet, teoria leniniste e pasqyrimit janë gurët themeltarë, që jo vetëm flasin e shpjegojnë këtë domosdoshmëri në punën krijuese artistike, por edhe argumentojnë raportet më të drejta e më të përshtatshme midis artistit dhe realitetit rrethonjës. Duke u nisur që këndeje, ne e kemi të qartë tashmë se edhe ndërgjegjja estetike, si një nga format e ndërgjegjes shoqërore, nuk është gjë tjetër veçse një reflektim origjinal i realitetit. Ndjenjat, shijet, idealet, teoritë estetike etj. janë forma të ndryshme të kësaj njohjeje estetike të realitetit objektiv. Burimi i lindjes dhe i zhvillimit të tyre është realiteti objektiv i transformuar nga njeriu në procesin e praktikës historiko-shoqërore. Kuptohet lehtë edhe nga kaq sa u tha që sa më të pasura do të jenë përshtypjet nga jeta, aq më i pasur do të jetë ky pasqyrim; sa më të pasura e komplekse raportet midis artistit dhe jetës, aq më i pasur, kompleks dhe i plotë ky pasqyrim.

Një mësim të tillë ne e nxjerrim edhe nga praktika e historisë së letërsisë e artit botëror. Tërë kjo histori ka reflektuar, veç të tjerave, luftën e vazhdueshme midis dy koncepteve të kundërta estetike të realitetit — në

një anë, përherë e më i qartë e i fuqishëm, konceptimi realist i mbështetur përgjithësisht në filozofinë materialiste; në anën tjetër, përherë e me zigzage pasigurie e kamuflime të koklavitura, konceptimi jo realist, refleksi i një filozofie përgjithësisht idealiste. Lufta e letrareve dhe e artistëve për të arritur në përsosjen e pasqyrimin realist nuk ka qenë kurrë e lehtë dhe çdo sukses ka qenë arritur dhe arrihet sot e kësaj dite nëpërmjet një përpjekjeje konsekuente. Figurat më të mëdha të artit botëror kanë kontribuar, kush më shumë e kush më pak, në kthjellimin e kësaj situatë dhe në pasurimin e trashëgimisë realiste aq sa sot parimet e kësaj metode janë jashtëzakonisht të fuqishme dhe dëshmojnë përherë e më tepër për vitalitetin e tyre të pashterur. Në këtë përpjekje, krahas faktorëve të tjerë, lidhja e vazhdueshme me jetën ka qenë një nga ato elemente bazë, që i kanë dhënë luftës për realizëm mundësi që të çajë përpara. Duke nisur që me estetikën e Aristotelit, që në esencën e në mënyrën e saj është materialiste, duke vazhduar në shekuj për të ardhur gjer tek estetika jonë moderne bazuar në filozofinë marksiste-leniniste, vemë re se përherë lidhja me jetën, mbështetja në përvojën që, siç thotë Leonardo da Vinçi, «është nëna e vërtetë» e shkencës dhe e artit, ka qenë themeli i artit të gjallë e të qëndrueshëm. Bualo, kontradiktor në filozofinë e tij që luhatej midis racionalizmit të Dekartit dhe sensualizmit të Gasendit, krahas aforizmit «asgjë nuk është më e bukur se e vërteta», përsëriti për artistët edhe mësimin e madh «imitoni natyrën»; estetika e Didëroit nuk mund të ishte, e në fakt nuk qe, veçse një refleksi i filozofisë së tij materialiste mekanike lidhur pra ngushtë me përvojën e ballafaqimin jetësor, mbi të cilën ai mbështeste nevojën e imitimit të vërtetë të realitetit; më pas Lesingu, në luftën kundër racionalizmit radikal që e kthente artin në një skemë të zbrazët klasiciste, diti të lidhet më me siguri e forcë me burimin e madh të artit, me jetën e gjallë duke pohuar me shkrimet e tij teorike ende të freskëta se vetëm njohja komplekse dhe

aktive me jetën mund t'i japë artit gjallëri, gjak e frymë të vërtetë njerëzore. Vimë kështu deri tek mësimet e themelonjëzve të filozofisë marksiste, të cilët, duke përgjithësuar trashëgiminë më të shëndoshë të konceptimit realist, i dhanë estetikës një bazë shkencore filozofike, bazën e materializmit marksist. Është kuptimplotë fakti që artistët e shkëputur nga jeta, që jetuan si soditës, pa u përzier në mënyrë aktive me ambjentin, edhe kur patën një talent të shkëlqyer, dhanë vepra anemike, pa regëtitjen e mjaftueshme jetësore dhe, për rrjedhim, vepra që jetuan për një kohë të shkurtër. E kundërta, artistë që muarën pjesë aktive në jetë dhe që në veprat e tyre nuk bënë gjë tjetër veçse reflektuan përvojën e tyre të pasur jetësore, të gjallë e plot kontradikta, dhanë kur doherë krijime të fuqishme që jetojnë sot e kësaj dite. Për të mos e tepëruar me shembuj, le të përmendim këtu figura si Gëteja, i cili bënte një jetë intensive e konkrete, interesohet për gjithshka që ndodhte rreth tij, merrte pjesë aktivisht në shoqërinë e kohës (nuk është pa rëndësi të përmendet këtu edhe pasjoni i tij për biologjinë aq sa mendimet e tij në këtë shkencë e bëjnë sot të mbahet një nga pararendësit e darvinizmit); Leonardo Da Vinçi, piktor, nuk ka si kuptohet pa Leonardo Da Vinçin vëzhgonjës shkencor të realitetit; Didëroi që një shkencëtar enciklopedik e një aktivist i shquar; jeta e Servantesit është një aventurë e çuditshme plot përvojë e përshtypje të pasur e të fuqishme, të cilat ai u mundua t'i reflektojë në veprat e tij; veprat madhore të Beethovenit nuk mund të kuptohen pa frymën e revolucionit freng; Gorki vështirë se do të kishte dhënë ato që dha, me atë forcë depërtonjëse, me atë frymë aq thellësisht demokrate e revolucionare, në qoftë se nuk do të kishte patur, veç talentit, edhe atë përvojë të madhe të fituar duke u endur kryq e tërthor nëpër Rusinë cariste; figura si Heminguej e Kollduell, në ditët tona, mund të mbajnë të gjallë e t'i japin aspekte të reja realizmit të tyre humanitar, në sajë të lidhjes së vazhduar me jetën, në sajë të përvojës

së tyre aktive; një poet si Migjeni ynë, me gjithë jetën, e tij të shkurtër, mundi të pikturojë me realizëm gjendjen dhe ndjenjën e revoltës të popullit tonë edhe për shkak (mbase kryesisht) të lidhjeve që mbajti me popullin si mësues e qytetar. Lidhja drejtpërdrejt me përvojën jetësore herë tjetër ka bërë që shkrimtarë si Bajroni të largohen nga ëndërrimet nebuloze të fillimeve të tyre të bëhen më konkretë në transfigurimin e jetës, të hidhen praktikisht në realizëm duke dhënë kryeveprat e tyre. Të gjithë këta shembuj e të tjerë dëshmojnë qartë edhe një herë se rrënjët e vërteta të artit kanë qenë e mbetën të ngulura thellë në truallin e jetës. Vepra të përkryera artistike që vibrojnë ende sot e kësaj dite në zemrat tona, janë ato që kanë lindur nga një përvojë imediate jetësore, vepra që dëshmojnë se autori nuk është veçuar, por është shkrirë me jetën, aktivitetin shoqëror e politik, është vendosur në qendër të shtjellimit të ngjarjeve shoqërore e nuk ka qëndruar seditës. Sot kjo është një domosdoshmëri kategorike, pa të cilën një artist nuk mund të ecë përpara. Sot më shumë se kurrë artisti nuk është më një spektator, por një pjesëmarrës direkt që zbret në arenën e ngjarjeve dhe, para se ta përshkruajë, e jeton ngjarjen, e përjeton, identifikohet me të shpirtërisht. Kjo e bën punën e tij më të koklavitur, më të vështirë, por edhe më fisnike e më me përgjegjësi, sepse të lidhur më direkt me nevojat dhe aspiratat e masave.

Historia e letërsisë së vendit tonë na tregon se ne nuk jemi pa tradita në këtë fushë. Autorët tanë më të degjuar, edhe kur nuk shkëlqyen për forcë e përsosmëri forme, përgjithësisht kurrë nuk dhanë shenja të një njohjeje të cekët të problemeve apo të një veçimi të tyre ndaj ambjentit në të cilin jetonin. Që prej Naimit gjer tek Mjeda, që prej Nolit e gjer tek Migjeni, që prej Gramenos e gjer tek Stërmilli ne gjejmë kurdoherë krahas shkrimtarit edhe qytetarin të lidhur ku më shumë e ku më pak me ngjarjet historiko-shoqërore të kohës, me jetën e masave, me luftën e punën e tyre.

Asnjëri prej tyre nuk qe kurrë një pamës i thjeshtë e asnjënjës, por një pjesëmarrës aktiv, shpesh epiqëndër i një shqetësimi që rezatohej më pas në masat apo që reflektonte me forcë shqetësimin e këtyre masave. Jeta, praktika aktive, prania në shtjellimin e ngjarjeve i mësoi të vërejnë, të hedhin në botën e tyre artistike përshtypjet imediate e të freskëta të realitetit.

Por ajo që ishte një spontaneiteti i diktuar nga rrethana e praktika shoqërore e historike për autorët tanë të së kaluarës, është sot për shkrimtarët e realizmit socialist një teori e tërë shkencore në bazë të krijimtarisë së tyre artistike. Partia jo vetëm që ka tërhequr vemendjen e artistëve rreth kësaj çështjeje, jo vetëm ka këshilluar vazhdimisht që shkrimtarët e artistët të gjejnë frymëzimin e materialin e nevojshëm për veprat e tyre në jetën e gjallë të popullit, në përvojën e tyre jetësore, duke jetuar gju më gju me masat, por ka krijuar dhe krijon përherë edhe kushtet më të volitëshme për një fenomen të tillë. E në fakt veprat e shkrimtarëve, në saje të kësaj lidhjeje më të ngushtë me jetën e gjallë, kanë ardhur përherë duke u bërë më solide, më të fuqishme e më bindëse. Vepra si «Epopeja e Ballit Kombëtar», «Toka jonë», «Kënetë», «Lumi i vdekur», «Gjenerali i ushtrisë së vdekur», «Hasta la vista», «Cuca e maleve», «Lart frymën revolucionare», «Vojo Kushi» e S. Shijakut, baleti «Cuca e maleve», «Koncerti për piano e orkestër» i F. Ibrahimit etj. që hyjnë në fondin e qëndrueshëm e më të mirë të krijimtarisë sonë të këtyre viteve nuk mund të lindin pa këtë simbiozë të artistit me materialin e gjallë jetësor. Sidomos këto vitet e fundit, kur të jetuarit e shkrimtarëve me problemet e bazës, lidhjet e tyre me punën dhe aktivitetin kompleks të masave u bënë më të larmishme, më intensive e më të qëndrueshme, ndjehet qartë një gjallërim i realizmit tonë, një fllad i freskët që bën të shkëlqejnë figurat dhe tabllotë e ndryshme. Shkrimtarët dhe artistët tanë sot kanë mësuar të lidhen me jetën dhe e kanë provuar në krijim-

tarinë e tyre dobinë dhe domosdoshmërinë e një praktike të tillë. Ata kanë vënë në praktikë, me përfitime të mëdha për aktivitetin e tyre krijues artistik mësimet e shokut Enver, i cili më se njëherë ka tërhequr vemendjen në këtë vështrim. Në Kongresin e VI të Partisë, ku u vunë në dukje edhe sukseset e arritura nga letërsia dhe artet tona, u tha shkoqur se rruga për përsosjen e mëtejshme, për një thellim të realizmit kalon nëpër njohjen e thellë të gjithanëshme e të vazhdueshme të realitetit tonë socialist. «Pasqyrimi i realitetit të ri socialist në zhvillimin e tij revolucionar dhe me kontradiktat e kohës, që i japin letërsisë dhe artit dramaticitetin dhe konfliktet e nevojshme, — këtu qëndron përmbajtja e re që i jep forcën letërsisë dhe artit tonë të realizmit socialist», tha shoku Enver në Kongresin e VI. Dhe më poshtë ai vazhdoi: «Lulëzimi i artit të realizmit socialist do të arrihet duke përfortuar pozitat e fituara, në luftë me çdo ndikim të huaj, që nuk pajtohet me ideologjinë tonë socialiste, në luftë si me modernizmin ashtu edhe me konservatorizmin, duke e pasqyruar akoma më thellë nga ana ideo-artistike jetën dhe luftën e gjithanëshme të popullit për ndërtimin e socializmit, duke vënë në qendër të krijimtarisë heronjtë e kohës sonë, duke fortuar partishmërinë proletare dhe karakterin popullor të artit tonë, në luftë me çdo ndikim të objektivizmit borgjez dhe të humanizmit abstrakt, duke rritur pa ndërprerje rolin edukues të letërsisë dhe të artit».

Megiithatë, duhet thënë se raporti i artistit me jetën nuk është një punë e thjeshtë, por përkundrazi tepër e koklavitur. Në qoftë se është e domosdoshme që simbioza artist-realistet të kryhet gjer në fund, është po aq e domosdoshme që kjo njohje të mos mbetet në stadin e saj të parë, por të kalojë, në stade të mëtejshme përpunimi. Ndryshe, pa vënë në veprim në këtë mes shoshitjen logjike, analizën filozofike e politike së cilës i duhet nënshtruar materiali i hetuar njohja jonë mbetet e përcipët, jo e plotë, thjesht empirike. Për këtë arsye është një kusht *sine qua non* pasurimi ideo-estetik

teorik nga ana e artistit, pasurimi sa më i madh me filozofinë marksiste-leniniste në mënyrë që krijuesi të bëhet një receptor përpunonjës i përshtypjeve e përvojës të marrë nga jeta, të dijë t'i vlerësojë e t'i shpjegojë këto e të mos mbetet një pasqyrë empirike që herë-herë zvarriset edhe nga këto përshtypje duke mos i ndriçuar e sunduar dot me qartësinë e tij botëkuptimore. Po të veprohej ndryshe do t'i atribuonim artit vetëm detyra njohëse, duke i mohuar detyrat vlerësuese, edukuese dhe transformuese të realitetit. Artisti është një *filtër* nëpër të cilin kalojnë përshtypjet e tij, mbresat e çastit apo edhe kujtimet e vjetra, përvoja e tashme dhe e kaluar e shoqërisë etj. Sa më i përsosur ideoestetikisht të jetë ky filtër, aq më i pastër e i përshtatshëm do të jetë materiali i përdorur për ndërtimin e veprës së artit. Delikat është në këtë mes qëndrimi i artistit ndaj materialit e hollësive të grumbulluara. Engelsi e quante të domosdoshme «vërtetësinë e hollësive» për të dhënë një vepër realiste përgjithësonjëse që të shprehë esencën e fenomeneve, por në të njëjtën kohë ai vinte në dukje se detajet e tepërta e dëmtojnë artin. Zgjedhja, seleksionimi dhe aftësia për të përdorur artistikisht hollësitë e përshtatëshme është një nga kushtet e suksesit artistik, që ka të bëjë, në analizë të fundit, me idetë filozofike, shoqërore, politike dhe estetike të një autori. Ne kemi patur raste dhe kemi ende ndonjë rast, sidomos në prozën tonë, kur vepra të disa autorëve tanë kanë qenë të pasura me material, shpesh kanë buruar nga një përvojë direkte jetësore, herë-herë edhe na kanë bërë përshtypje me larminë e njohurive të detajeve, por megjithatë na kanë tingëlluar disi natyraliste, larg forcës emocionale artistike të një vepre realiste. Në këto vepra fantazia nuk është shkëputur dot nga vargojtë e hollësive të tepërta ose ka munguar krejtësisht, por një vepër arti është e pakonceptueshme pa vepimin e fantazisë.

Realiteti socialist ofron për shkrimtarët dhe artistët një fushë të gjerë e të shumëanëshme vepërimit, që

kërkon një punë të pasjonuar dhe të frymëzuar për t'u njohur dhe ngritur në art. Puna e lufta e përditshme e masave për ndërtimin e socializmit, heroizmi i ri masiv që shfaqet me forcë në male e në fusha, në qytete të reja, në kantjere e qendra të ndryshme pune, pasuria shpirtërore e njeriut të ri që sundon me madhështi, siguri e forcë tërë pejsazhin e përtërirë të atdheut tonë, mijëra e mijëra nuanca të realitetit tonë socialist presin ende sot e kësaj dite punën e shkrimtarit e të artistit. Por që të pasqyrohen, këto duhen njohur. E ato njihen me një punë të përditshme. Procesi i njohjes nuk është një fazë e krijimtarisë, po është vetë krijimtaria, ai praktikisht nuk merr fund, është një predispozitë, një tension dhe një prirje e vazhdueshme e shkrimtarit. Çdo artist për të realizuar raportin e tij me jetën zgjedh mënyrat më të përshtatshme, në harmoni edhe me temperamentin dhe specifikën e konceptimeve të veta artistike, por ai nuk duhet të lerë t'i shpëtojë kurrë as edhe një rast i volitshëm për këtë simbiozë, ndryshe do të jetë njësoj sikur do ta ketë dënuar artin e vet që të fashitet, të fishket e të vdesë. Vetëm jeta mund t'i japë jetë letërsisë dhe artit, vetëm jeta u jep veprave tona edhe më forcë revolucionare, thellësi psikologjike e pjekuri artistike, tipare që duken tejmbanë në letërsinë e artet tona të realizmit socialist.

1971